
ДУХОВНІ ЦІННОСТІ СПАДЩИНИ ВИДАТНИХ ПОЛТАВСЬКИХ ПЕДАГОГІВ

В.О. ПАЩЕНКО

Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, м. Полтава

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ПОГЛЯДАХ СОФІЇ РУСОВОЇ. ПОЛТАВСЬКИЙ ПЕРІОД ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Ключові слова: освіта, виховання, національна ідея.

Повчально перечитувати і досліджувати праці корифеїв минулого, аналізуючи з позиції сьогодення те, що вони прагнули донести сучасникам, наскільки зазирнули в майбутнє. Це ж стосується і їх практичної діяльності. У цьому плані актуальним є звернення до творчої спадщини, життєвого шляху видатної дочки українського народу Софії Русової. Незважаючи на дисертаційні дослідження, чималу кількість опублікованих статей і монографій, ряд аспектів її спадщини залишаються малодослідженими, оскільки там розглядалися різноманітні аспекти виховання дітей дошкільного віку, окремі проблеми дидактики, теорії виховання. Разом із тим вклад педагога у формування і розвиток національної ідеї, ідеї патріотизму, особливо в дітей, потребує нового прочитання її творів, дослідження життєвого шляху тощо.

Доля розпорядилася так, що донька шведа і французьки Софія Ліндфорс та син росіянина і грузинки Олександр Русов, ставши подружжям, влилися в часи найгрізніших випробувань українського народу в ряди його палких захисників, стали відомими постатями визвольних змагань українців.

Пов'язавши своє життя з Олександром Русовим, Софія постійно мандрувала за чоловіком – земським статистиком, етнографом, громадським діячем, який із різних причин міняв місця проживання. 1899 року він оселився в Полтаві для проведення перепису.

У цей час в Полтавській губернії вирувало політичне життя. У губернському центрі, який використовувався царським урядом як місце адміністративного заслання, перебували під наглядом поліції колишні народовольці, соціал-демократи, есери, бундівці, сіоністи, представники лівих і правих течій багатобарвного революційного руху кінця ХІХ-початку ХХ століття.

Водночас слід зазначити, що нові економічні відносини, ускладнення техніки й виробництва вимагали поширення освіти, підвищення її рівня. 1864 року на Полтавщині були запроваджені земства, які відіграли значну роль у поширенні народної освіти. Вони відкрили й утримували початкові школи, організували вчительські

курси тощо. Водночас розширилася мережа початкових церковнопарафіяльних шкіл, де навчалися діти робітників, селян, міщан, функціонували гімназії, професійні школи різних рівнів і напрямів.

Починаючи з 80-х років дещо поліпшилися умови для розвитку української культури. У цей час на Полтавщині мешкали письменники, що становили славу українського народу. Губернія була знаменита своїми музикантами, композиторами, художниками [2, с. 182-186].

Усередині 90-х років у Полтаві створено гурток українських культурно-громадських діячів, кістяк якого склали Панас Мирний, В. Василенко, Г. Маркевич, статистик і економіст Л. Падалка, адвокат, майбутній редактор відомого часопису «Рідний край» М. Дмитрієв, на якого в гімназійні роки великий вплив мав О. Русов.

Отож, останній, оселившись у Полтаві, потрапив у високодуховну атмосферу громадсько-політичного і культурного життя. Чималим був і потенціал для розвитку багатьох його аспектів. Олександрові місто сподобалося, як сподобалося воно і Софії, котра переїхала сюди восени 1899 року. «Полтава тих років, – писала вона в «Мемуарах», – жила досить інтенсивним культурним життям: організовано музей історико-етнографічний і проводила його цілком віддана справі людина Олішевський, влаштовано «Гоголівський дім» з читальнею і книгарнею. В усі ці організації статистики вносили багато українського, і все культурне життя Полтави почало закрашуватися українською ідеєю. У нас часто збирались, співали, звісно, українських пісень. Дехто... висловлював свої враження від полтавсько-українського життя і в друкованій, чи то в формі белетристичних творів, чи то в формі економічного допису. Щойно проведено тоді залізницю Київ – Полтава, і таким чином маленька патріархальна Полтава безпосередньо зв'язувалася з двома українськими університетами, стало наїздити більше молоді, приносились нові політичні течії» [4, с.131].

Сім'я Русових дуже швидко стала «своєю» в колах української інтелігенції Полтави. Особливо близькими виявилися стосунки з Панасом Мирним. Так, за участю обох Русових наприкінці жовтня 1899 року в місті пройшов літературний вечір пам'яті Івана Котляревського, а роком пізніше тут уперше в історії відкрито вшановувалася пам'ять Тараса Шевченка. Добродійний вечір, присвячений пам'яті поета, влаштував міський лірично-драматичний гурток. Панас Мирний читав вірш Тараса Григоровича «І світає, і смеркає...», що було виявом неабиякої мужності, оскільки брати участь у шевченківських святах, видавати твори гостро соціального змісту, тим більше українською мовою було неможливо. В той час навіть відкрите вшанування Кобзаря ще не означало поліційно-адміністративного нейтралітету [6, с. 103].

Проте 1900 рік приніс перші серйозні неприємності. У січні сина Михайла виключили з Харківського технологічного інституту за активну участь у створенні Революційної української партії. Заарештували і матір, хоча невдовзі обох звільнили.

Це спричинило, за словами Софії Федорівни, низку неприємностей службовим справам чоловіка. Розладналася робота створеного нею дитячого садка, де пропагувалися ідеї національного виховання. Якось, згадувала вона пізніше, «ніяково було скликати знов дітей і виявляти цим певну об'єднаність між батьками, бо на ті часи це вже було «таємне товариство» [4, с. 131-132].

Навесні 1902 року сім'я Русових знову опинилася перед загрозою арешту і висилки за межі України, оскільки вони повсюди опинялися «зайвими» через «політичну неблагонадійність». Вдалося «сховатися» в Петербурзі, де вже діяла українська громада, існувало благодійне видавниче товариство, яке видавало популярні книги, в тому числі й українською мовою. Софія Федорівна відразу включилася у видавничу

діяльність. Її заходами товариство видало два підручники: «Початкову географію» та «Український буквар». Це був сміливий крок, оскільки російська цензура досить підозріло ставилася до друкованого українського слова [1, с.22].

Навіть тоді, коли доля в образі полтавської адміністрації погнала Русових з Полтави, і подружжя було пізніше тут лише наїздами, вони не поривали з містом. У Полтавському літературно-меморіальному музеї Панаса Мирного зберігаються, наприклад, два листи Софії та Олександра Русових. У першому з них Софія Федорівна звертається до М. Дмитрієва. Лист датований 1906 роком, коли почав виходити додаток до «Рідного краю» – журнал освітнього характеру для дітей молодшого і старшого віку під назвою «Молода Україна». Пізніше його продовжувала видавати Олена Пчілка в Києві. Автор дякувала М. Дмитрієву за запрошення брати участь у підготовці матеріалів і водночас пропонувала низку побажань щодо поліпшення видання. Виділимо основні:

1. Часопис має бути розрахованим для 8–10-річних дітей. Для молодших читачів регулярно робити відповідні вставки.
2. Зміст журналу повинні складати художньо-белетристичні оповідання, науково-популярні статті, повідомлення, інформація про наукові відкриття, біографії відомих постатей, народні пісні, казки, анекдоти, поезія.
3. Кращі матеріали, обкладинка мають бути добре ілюстровані. Часопис повинен стати доступним за ціною широкому загальному читачів.
4. До числа авторів слід залучити Лесю Українку, інших відомих авторів.

У дитячій періодиці необхідно передусім звертати увагу на мову, щоб вона була зрозумілою для юних читачів.

Софія Федорівна навіть радила включати в номери, що виходять узимку, матеріали з історії, географії, друкувати біографії, а влітку – із зоології, ботаніки [2].

Софія Русова не залишала поза увагою Полтавщину і в наступні роки. Так, в одному з чисел часопису «Світло» за 1911 рік вона позитивно оцінила вклад полтавців у розвиток народної освіти: «Про полтавське земство можна сказати, що воно тільки за останні часи поставило справу на дуже міцний ґрунт». З 1894 року почало відкривати бібліотеки, збільшувало витрати на професійну освіту, допомагає середнім школам. Автор серед кращих виділяє Лохвицький повіт, відзначає, що Кременчуцький повіт порушував перед Міністерством освіти питання про викладання в початкових народних школах предметів українською мовою.

Позитивним, на думку Софії Федорівни, в діяльності Полтавського земства стала ініціатива підготовки педагогічних кадрів. Вона з приємністю відзначала, що в останні роки професія вчителя стала привабливою для молоді. Проте молоді люди, маючи високий освітній рівень, професійно слабо підготовлені, що негативно позначається на їхній діяльності. Щоб запобігти цьому, земство відкрило безкоштовні педагогічні курси, на які зараховували юнаків і дівчат із середньою освітою. Попри деякі недоліки в роботі вони виявилися вкрай потрібними. Досвід полтавців переймали інші земства.

С. Русова відзначала в кращий бік організацію Полтавським земством сільсько-господарських наукових досліджень, професійних шкіл, зокрема Миргородської, яка спеціалізувалася на народних гончарних виробках, образотворчому мистецтві.

Ще одну заслугу в діяльності Полтавського земства С. Русова вбачала в увазі до навчання дітей у народних школах українською мовою [5, с. 38-39, 46].

1911 року Софія Федорівна друкує у «Світлі» матеріал, де аналізує причини слабкої успішності учнів початкової школи і діходить висновку на підставі відповідей на анкету досвідчених педагогів, що основною з них є малозрозуміла російська мова

навчання. Клопотів додають і підручники, написані складною мовою, як і весь курс сучасної народної школи, який не пристосований до життя дітей [5, с. 68].

Таким нетривалим у часі й плідним за наслідками виявився період перебування сім'ї Русових на Полтавщині та їхня підтримка полтавців, коли вони мешкали в Петербурзі та Києві. Подружжя стало надійною опорою національно-демократичних сил, що вели визвольні змагання, значну культурно-просвітницьку діяльність у вкрай складні часи початку ХХ століття. У свою чергу полтавська земля, її багату історію і культуру, прекрасні люди наснажували родину Русових, особливо Софію Федорівну, збагачували духовно на звитяжну працю, формували як відомих культурних та громадських діячів, що прагнули волі українській землі, щастя рідному народові. Ці підвалини продовжать розвиватися в тривалій педагогічній праці Софії Русової в часи визвольних змагань 1917–1921 років, а згодом в еміграції. В силу сказаного заслуговують на подальший аналіз її творчий доробок та практична робота серед української діаспори, особливо молоді, з питань виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Зайченко І.В.* Педагогічна концепція С.Ф. Русової. – Чернігів: Деснянська правда. – 2006. – 264 с.
2. Полтавщина. Історичний нарис. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – 592 с.
3. *Русової С.* Лист до М. Дмитрієва. 1906 рік. – Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – №435-Л.
4. *Русова С.* Мемуари. Щоденник. – К.: Поліграфкнига, 2004. – 544 с.
5. *Русова С.* Українські земства в справі зведення народної освіти // Світло. – 1911. – №3. – 96 с.
6. *Шемчук В.* *Софія Русова* в Полтаві // Рідний край. – 2001. – №1. – 134 с.

В.А. Пащенко

Полтавский государственный педагогический университет имени В.Г. Короленко,
г. Полтава

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ ВО ВЗГЛЯДАХ СОФИИ РУСОВОЙ. ПОЛТАВСКИЙ ПЕРИОД ЕЕ ФОРМИРОВАНИЯ

В статье рассматривается процесс формирования национальной идеи, чувства патриотизма в деятельности выдающегося педагога Софии Русовой, связанной с Полтавщиной.

Ключевые слова: образование, воспитание, национальная идея.

V.O. Pashchenko

THE NATIONAL IDEA IN SOPHIA RUSOVA'S VIEWS. POLTAVA PERIOD OF ITS FORMATION

The article deals with the activity of prominent teacher Sofia Rusova with connecting with Poltava. The process of forming of national idea, sense of patriotism is examined in the article.

Key words: education, up-brining, national idea.

Одержано 11. 03. 2009 р.

Рекомендовано до друку 12. 05. 2009 р.